

Opredelitev nasilja v sodobnih medosebnih odnosih

Mitja Muršič*

Prispevek je v širšo simbolno mrežo zapreden referat s konference ob 50-letnici Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti, kjer je avtor razpravljal o družbeni konstrukciji nasilnosti v neposrednih (»face to face«) medosebnih odnosih, ki se razvijajo v vsakdanu sodobnega časa. Izhaja iz stališča, da je vsakršna opredelitev nasilja mogoča le v vrednostno-normativni sferi, torej na področju specifičnega družbeno-zgodovinskega (in zato ne absolutnega oz. univerzalnega) vrednotenja in pripisovanja tega, kar je in kar naj bo. Razmišlja o vplivu družbenega konteksta, družbenih struktur in procesov na vedenje v neposrednih medčloveških odnosih ter zagovarja kolektivna (pa tudi individualna) kulturna prizadevanja za sistemske možnosti boljših (manj nasilnih) medsebojnih odnosov. Ti naj bodo v znamenju spoštovanja sebe in drugega kot osebe – kot subjekta človekovih pravic ter svoboščin na vseh ravneh družbenega življenja. Vsakodnevna »viktimizacija subjekta« je inherentna pogojem sodobnega življenja, zato po avtorjevem mnenju ne kaže odlašati z radikalnimi spremembami pravil (globalizirane) igre oz. z oblikovanjem bolj človečnih družbenih makro in mikro aranžmajev.

Ključne besede: medosebno nasilje, emocionalnost nasilja, strukturno nasilje

UDK: 316.647.3: 316.47/48

Uvod

Tekst se vedno roga piscu oz. se z njim poigrava, lahko rečemo po »derridajevsko«, hkrati pa pisec ohranja iluzijo, da je razmerje ravno obratno. Ta »isti« tekst lahko pove še veliko več od mojih namer, ali celo nekaj povsem drugega. To mu zdaj priznavam in zato računam na svojo večjo sproščenost in igrivost pri pisanju, saj nimam pretenzije na ekskluzivno avtorstvo niti na Resnico. Tudi ta članek bo nič več in nič manj kot konstrukt konstruktov.

Ideje zajemam iz kriminološke (oz. filozofske, sociološke, psihološke, pravne, ...) dediščine, ob tem pa ne dvomim, da je v tekstu vsaj kanec moje izvornosti. V optiki psihiatričnega diskurza bi si za del tukaj posredovane vsebine zelo verjetno zaslužil tudi diagnozo »kriptamnezija«. Po mojem (nujno nezanesljivem) spominu na študij psihiatrije je kriptamnezija spominska disfunkcija v smislu nenamernega pripisovanja tujih miselnih produktov samemu sebi. Alternativna ocena tega pojava bi lahko bila »znanstveno malomarno (ne)navajanje virov«, še najbolj pa se zavzemam za naslednjo simbolizacijo: gre za vsebine mešanega in včasih težko določljivega porekla, ki so naturaliziran del mojega miselnega referentnega okvira. Znotraj kriminološkega teoretičnega polja je nekatere od teh vsebin mogoče najti npr. v teoriji etiketiranja, teoriji subkultur, fenomenoloških, eksistencialističnih, feminističnih, abolicionističnih perspektivah in radikalni kriminologiji.

V nadaljevanju želim razmišljati o tem, kako značilnosti družbe oz. kulture, v kateri živimo, vplivajo na naše dojemanje

sebe in drugih v vsakdanjem življenju, na čustveno fenomenologijo naših eksistenc ter na naše vedenje v razmerju do sebe in soljudi. Zanima me, kako v prepletu družbenih struktur in procesov sooblikujemo s simboli prežeto vsakodnevno življenjsko realnost ter konstruiramo sebe in svoje vedenje.

Glede na vrednote, s katerimi se rad družim, bom normativno opredelil nasilje¹ v medsebojnih odnosih in ga poskusil povezati s procesom družbenega ustvarjanja vsakdanjosti. Na koncu bom v »aristotelovsko-tomaževski«² maniri razmišljal o boljšem življenju, ki je videti zgodovinsko možno in ki bi pomenilo manj nasilne medosebne odnose v bolj človečni družbi.

Živeti v sodobni družbi

Večino družboslovnih refleksij sodobnosti družji ugotovitev, da se svet bliskovito in gromovito spreminja. Vrti se vse hitreje in usodnejše, centrifugalnost odpihne vse več marginaliziranih, medtem ko drugi vse bolj panično grabimo po zmuzljivi in morda celo fiktivni središčnici. Hkrati pa je očitno, da gre za ekstenzifikacijo in intenzifikacijo oz. globalizacijo »Istega« (predvsem izkoriščanja in bede), zato lahko rečemo, da gre le za pospeševanje tempa, ne pa za bistveno spreminjanje

¹ Pojem nasilje je sporen, tradicionalno reificiran in objektiviziran ter emocionalno preobremenjen, vendar morda ravno zato prikladen za demontažo in poskus boljše remontaže.

² V središču aristotelovsko-tomaževske etike je vprašanje o dobrem življenju.

družbene vsebine. Kapitan in navigator teh procesov je kapital – suveren³ sodobne civilizacije – ki so ga neoliberalne in neokonservativne elite zaradi partikularnih (privatnih) interesov spustile z vajeti. Tako se danes brez nadzora klati, bohota in pustoši po svetu ter peščici ljudi omogoča, da živijo vse bolj bogato, lahkotno in razrahljano, seveda na račun večine, ki živetari v ekonomsko napetem, negotovem in socialno ranljivem položaju. Številni so ujeti v izključeni položaj, hkrati pa ostajajo boleče in hrepeneče vključeni v kulturno klimo, ki opeva celo vrsto za izključene nedosegljivih vrednot.⁴

V postmoderne kulturi lahko prepoznamo izrazito antinomične vrednotne usmeritve. Napredne vrednote, ki se zgoščajo v konceptu človekovih pravic, se bojujejo za življenjski prostor proti nazadnjaškim, nečlovečnim, antimodernim idejam. Subjekti moči želijo s surovimi tržnimi načeli in konservativnimi idejami nadzorovati večino in izključevati neubogljivo manjšino, medtem ko so liberalnejše vrednote ekskluziva družbenih elit. Tako je današnje življenje za večino emocionalno močno obremenjujoče in demoralizirajoče, morda predvsem zato, ker je domala nemogoče živeti po svoji meri, saj so naše eksistence bistveno prikrojene heteronomnim sodobnim družbenim strukturam in procesom. Kot prepričljivo in nenehno opozarja tudi Kanduč (npr. 2003), je ključno moralno načelo v optiki postmoderne kulture posameznikova pravica do svobodnega (in odgovornega)⁵ določanja samega sebe. Ravno v tem smislu pa smo ljudje na praktično vseh ključnih prizoriščih našega življenja danes najbolj prikrajšani. Številnim članom srednjega družbenega razreda se kljub (ali pa prav zato!) povečevanju možnosti trivialnih izbir v vsakodnevnem življenju dramatično razkrajata iluzija o avtorskem ustvarjanju sebe, ljudem iz »kaste podrazreda« pa je boleče jasno, da zaradi krivičnega pomanjkanja virov sploh niso v položaju, da bi karkoli izbirali. Vendar pa večina omenjenih (že zaradi nepovezanosti nemočnih) ljudi ne zarohni in od družbenih elit ne terja radikalnih ekonomskih oz. političnih posegov v družbeno strukturo. Razvejana (proaktivna in reaktivna) mehanika formalnega in neformalnega družbenega nadzora pač opravi svoje. In »stultifera navis«⁶ brez moralnega kompasa nemoteno pluje k ledenim goram...

Zdi se, da ekonomska ureditev družbe ni bila še nikoli tako močno in tako globalno »vampirsko« in »ljudožerska«. Sistematično in premeteno ogrožanje ter kršenje⁷ bistvenih pravic in

³ Že Durkheim (npr. 1969) je obsodil deregulirano (nemoralno) gospodarstvo, ki suvereno vlada družbi, namesto da bi bilo ravno narobe.

⁴ Dekleva (2004: 67) opozarja, da je razkorak med razglašanimi in legitimnimi vrednotami ter stvarnostjo njihovega uresničevanja ključno motivacijsko gibalno za angažiranje v nasilju. Prizadevanje za omejitev nasilja mora zato vedno biti tudi delovanje v smeri uresničevanja socialne pravičnosti.

⁵ Odgovornega, kar zadeva spoštovanje sebe in drugih kot nosilcev pravic in svoboščin.

⁶ »Ladja norcev«.

⁷ Gre za številne neprimerne zahteve moči in oblasti, ki so lastne normalnemu poteku vsakdanjega družbenega življenja.

svoboščin (predvsem socialnih in ekonomskih) postaja prevladujoča »usoda« sodobnega človeka, ki takšno stanje stvari žal praviloma dojema kot naravno in normalno, ali vsaj neizbežno.⁸ Ljudje razmišljamo, čustvujemo in funkcioniramo tako, da se družbeni (ne)red, ki nam vitalno škodi, lepo (beri: grdo) obnavlja. Reaktivne emocije razdiralno usmerjamo proti sebi in soljudem, s tem pa še bolj siromašimo svoje individualne in kolektivne potenciale za kulturno zagovornišvo drugačne družbe.

Glasove protesta proti skrajnemu pogojevanju (ali celo absolutnemu zanikanju) osnovne človeške vrednosti posameznika v sodobnem svetu se poskuša z najrazličnejšimi nadzorstvenimi mehanizmi utišati oz. marginalizirati. Brezkončno – in družbenemu statusu quo nepogrešljivo – »pehanje za simboli lastne vrednosti in pomembnosti«⁹ je verjetno najbolj globalizirana kompulzija ljudi v »razviti« zahodni civilizaciji, medtem ko je »v deželah v razvoju« še zmeraj najbolj razširjen boj za golo preživetje (oz. za pravico do življenja). Oboje je v nepomirljivem nasprotju že z Anaksimandrovo »najstarejšo pravno mislijo zahodnega sveta«, po kateri je z bivanjem samim dana pravica biti tukaj in biti tak (glej Kaufman, 1998: 51).

Lahko bi rekli, da sodobni globalizirani (predvsem ekonomski) sistem človeka nima rad. Na njegovi amoralni vrednotni lestvici je posameznik pomemben le kot tarča ali sredstvo, ki se ga tako ali drugače instrumentalizira, seveda na perfidno nepregleden način. Splošno poznano je psihološko nagnjenje ljudi, da do sebe zavzamemo takšen odnos, kot ga ima do nas »za nas pomembni« drugi, v tem primeru družbeni sistem. Žal se po tem principu pogosto poistovetimo tudi s prepovedmi, ki nam kratijo temeljne človekove pravice, in tako sami sebi postanemo najhujše mačeha oz. priganjači, ječarji in rablji. Na tej točki pa izgubimo tudi zmožnost, da bi bili do soljudi kaj drugačni.

Opredelitev medosebnega nasilja

Pri vprašanju definicije nasilja gre vselej za vrednotni in normativni¹⁰ problem, kar pomeni, da se glede na odbrane vrednote vedno znova določa, kaj je, in kaj ni nasilno.

Zaenkrat se mi zdi nasilje najboljše opredeliti kot *upravljanje z močjo v razmerju do sočloveka na način, kot ga drugi ne želi, ki ga boli in ki glede na izbrane norme ni dopusten*. Iz

⁸ Zablodo o nujnosti obstoječega je zato potrebno soočiti z razmišljanjem o njegovi zgodovinski naključnosti in alternativah.

⁹ Temeljna človekova vrednost in pomembnost v luči humanističnih vrednot nista nekaj (tržno) razpoložljivega, saj ju je človeku potrebno brezpogojno pripisati. Zato se zanju ni potrebno (niti mogoče) pehati. Dovolj je, da si ju nehamo oporekati, da si ju torej priznamo in tako vzpostavimo temelj ljubezni do sebe, ki nujno sprosti neizmerno prevratniško energijo do krivične družbene u(ne)reditve.

¹⁰ Nasilnost ni lastnost dejanja, temveč posledica uporabe pravila (glej Becker: 1963: 9).

take opredelitve izhaja, da je nasilje nekaj subjektivnega, relativnega in socialno oz. družbeno skonstruiranega.¹¹ To pa seveda ne sme biti zadnja beseda glede medosebnega nasilja. Iz pravno-civilizacijske kulture našega prostora lahko izpeljemo, da je osnovno merilo sprejemljivosti vedenja v medsebojnih odnosih spoštovanje sebe in drugega kot subjekta¹² temeljnih človekovih pravic, svobodščin in odgovornosti. Ob takšnem normativnem izhodišču smo do sočloveka torej nasilni vselej, ko mu s svojim vedenjem ne priznavamo npr. osnovne človeške vrednosti (dostojanstva), svobode, lastništva nad sabo, pravice do samodoločanja¹³ življenja in drugih pravic.¹⁴ Ne gre samo za situacije, ko smo namerno ali malomarno nespoštljivi in škodljivi, temveč tudi za situacije, ko nismo sočutni in solidarni,¹⁵ pa imamo moč (resurse), da bi lahko bili – in to celo brez večjega navora ali bistvene škode zase.¹⁶

Nasilja je v takšni optiki precej več¹⁷, kot smo ga navajeni formalno ali neformalno zaznati oz. pripisati. Kot nasilne so tako lahko označene številne človeške »face to face« interakcije, ki jih zainteresirani nosilci interpretativne moči¹⁸ sicer dosledno legitimirajo, normalizirajo in domačijo. Na vseh področjih družbenega življenja zatrejo šibkejšo interpretacije in brezobzirno uveljavijo lastno, ki je vse prej kot samokritična v smislu priznavanja lastne nasilnosti. Resnica močnejšega – najpogosteje moškega – utiša (največkrat že v kali) šibkejšo – praviloma žensko ali otrokovo – tolmačenje.

Nasilje je bolj ali manj vtakano v vsakodnevne medosebne interakcije nas vseh. Nikakor ni rezervirano za neke posebne ka-

tegorije od večine povsem drugačnih ljudi. Problematične so predvsem tiste ideologije, ki v »nasilneže« (»samotne destruktivne jezdece ali člane raznih kriminalnih in terorističnih združenj«) projicirajo moralni antipod domnevni strukturni neoporečnosti sodobne družbene ureditve (Muršič, 2004: 433). To je skrajno nevarno poenostavljanje in izkrivljanje. Živimo namreč v oporečni družbi, hkrati pa smo vsi¹⁹ vsaj občasno (in pogosto nereflektirano) nasilni (v pomenu, kot smo ga opredelili na začetku poglavja). Medosebne interakcije, v katere smo vključeni, večinoma niso očitno nasilne, temveč jih prežemajo bolj prefinjeni (in normalizirani) načini zlorabljanja moči, ki jih je prav zaradi njihove vsakdanjosti in samoumevnosti težko zajeti s prevladujočimi opredelitvami nasilnosti. Nasilje v medosebnih odnosih je torej običajno nekaj prezrtega, utišanega ali celo ne-problematiziranega, umestimo pa ga lahko v pogosto prepletajoče se kategorije fizičnega (tudi spolnega), psiho-socialnega in ekonomskega nasilja na najrazličnejših arenah vsakdana.

Izhajam iz stališča, da je nasilje v medsebojnih odnosih nesprejemljivo, nisem pa naklonjen srditim in dramatičnim bojem zoper vedenja, ki jih označimo kot nasilna, še manj pa demoniziranju nosilcev (protagonistov) teh vedenj (ne pozabimo, da je protagonist vsak od nas!). Nevarni so tiste vrste boji, ki si prizadevajo za dokončno rešitev »problemov nasilja«. Konstruktivna pot raziskovanja vseh razsežnosti te problematike se nam lahko odpre šele, ko se odrečemo ideji velikega »projekta« totalnega izkoreninjenja »tega zla« (in »teh zlih«). Medosebnemu nasilju je potrebno predvsem občutljivo prisluhniti, saj nam lahko veliko pove o človeku, njegovem odnosu do sebe in do drugih, njegovem vrednostnem sistemu, ter predvsem o svetu, v katerem živimo oz. životarimo. Drugače rečeno, nasilno vedenje je mogoče razumeti, vedno ima namreč svoja pravila, funkcijo, smisel,²⁰ emocionalnost, motivacijo, torej lastno logiko.²¹

Medosebna nasilnost kot odblesek nasilne družbe

Nasilno vedenje (kot smo ga opredelili) se tesno nanaša na (ne)moč in oblast, na dinamična razmerja dominacije in podrejenosti, zato je pri razlaganju nasilja kot problema odnosov med ljudmi najprej treba razumeti družbene, sistemske, oblastne diskurze in dispozitive, ki (re)producirajo specifično po-

¹¹ Nasilje ni nek monoliten fenomen, temveč nastaja, tako kot njegove definicije, v vsakodnevnih medosebnih oz. družbenih interakcijah, v specifičnih in neponovljivih konstelacijah najrazličnejših spremenljivk.

¹² Kanduč (2003: 168) (med)osebno in strukturno nasilje opredeli kot negacijo in viktimizacijo subjekta.

¹³ Eden izmed zgledov sta v tem pogledu lahko Julia in Herman Schwendinger (1975), ki prav v omogočanju samodoločujočega delovanja vidita srž ideje človekovih pravic.

¹⁴ Podobna je perspektiva postmoderne »konstitutivne kriminologije«, v kateri je nasilno vsako vedenje, ki drugemu zanika njegovo človečnost. (Glej Henry in Milovanovic, 1994: 119.)

¹⁵ Človeka so kot socialno in dobrodelno bitje, ki naj ima rad in spoštuje soljudi, na začetku našega štetja definirali že stoiki (Cicero, Seneka, Epiktet) (glej Kaufman, 1998: 63).

¹⁶ Takšno opredelitev nasilja lahko opremo tudi na znano Heglovo pravno zapoved: »bodi oseba in spoštuj druge kot osebe« ali pa na »pravne dožnjosti«, ki jih je že v 17. st. opredelil Samuel Pufendorf: (1) nihče naj ne škoduje drugemu, (2) vsakdo naj ravna z drugim kot enakopravnim, (3) vsakdo naj podpira drugega, kolikor more. (Oboje v: Kaufman, 1998: 189, 78.)

¹⁷ To pa še ne pomeni, da se nam ni treba čuditi ob dejstvu, da je nasilja v medosebnih odnosih še zmeraj izrazito malo glede na nasilne potenciale vsakega od nas.

¹⁸ Na pomen moči pri oblikovanju medosebnih odnosov in veljavnih interpretacij (vednosti) je opozorila tudi feministična kriminologija (glej Caufield, Wonders, 1994: 214-215).

¹⁹ Dekleva (2004: 59) razume sposobnost za nasilno odzivanje kot človeku prirojeno. Enako velja za sposobnost socializiranja vedenja. Poskuse omejevanja nasilja v medosebnih odnosih lahko torej usmerimo tako v odpravljanje nasilnega dela človekove »narave« kot v spodbujanje njegove sposobnosti za samoomejevanje nasilnih odzivov, predlaga avtor, ob tem pa dodaja, da so za preprečevanje nasilja najpomembnejša prizadevanja za pravičnejšo družbo.

²⁰ Na smiselnost vsakršnega človeškega vedenja so v kriminologiji opozorile teorije subkulture in poudarile nujnost upoštevanja pomena, ki ga ima vedenje za samega subjekta glede na njegovo referenčno okolje (glej Kanduč, 1999: 130-138).

²¹ Glej npr. Marsh (1987).

razdelitev moči, vpliva, nadzora oz. razporeditev dobrin in bremen v družbi. V zvezi s tem je potrebna analiza konkretnih strukturnih mehanizmov dominacije, ki se med drugim izražajo v premetenem vsiljevanju vrednot, idej, konceptov, simbolov ter načina življenja (Prim. Janković, Pešič, 1988).

Menim, da nas sodobni družbeni sistem pripravlja za nasilnost. Strukturno nasilni »vsakdanjki in prazniki²²«²³ nas programirajo za nespoštovanje in neodgovornost do sebe in drugih. Vsakdanjost sodobnosti je skrajno problematična. Če se danes zlijem s stanjem, kakršno je, to avtomatsko pomeni, da sem rekrutiran v brezkončen neusmiljen in destruktiven konkurenčni boj, da sem suženj tradicionalne etike trdega dela, suženj predpisanih (konstruiranih) socialnih vlog, da mi kronično primanjkuje časa, energije, psihičnega in telesnega zdravja, svobode in avtonomije, da se tolažim s potrošniškimi dobrinami in storitvami, da je moja identiteta v nekaterih segmentih zelo rigidna, v drugih pa vsakodnevno na novo zbrkljana, predvsem pa, da mi manjka kritičnosti, ljubezni in spoštovanja samega sebe. V odnosu do drugih sem pretežno nezapljiv, preračunljiv, sebičen, skopuški, ciničen, aroganten, poniževalen, hinavski, zvižaden, nestrpen, impulziven, neobčutljiv, privoščljiv, brezbrizen, zamerljiv, prepirljiv, brezkompromisen, nesolidaren, nemoralen, nespoštljiv, neodgovoren, izkoriščevalski, škodljiv, destruktiven, omejevalen, prisiljevalen, torej nasilen. Najbolj sem nasilen do najbližjih. V intimnih odnosih sem namreč emocionalno najbolj vključen in občutljiv. Pa tudi zunanji nadzor je tukaj manjši. Moj čustveni svet je v znamenju pretežno neprijetnih emocij, kot so tesnoba, strah, zaskrbljenost, nezadovoljstvo, čustva krivde, jeza, razočaranost, čustvo nesprejetosti, zavrnjenosti, razžaljenost, ponižanost, zamera, frustracija, zavist, sovraštvo in prezir (tudi do sebe), ljubosumje, sram, dolgčas, depresivnost, otopelost, in tako naprej.

Ker je nasilno vedenje zelo čustveno prežeto, je celovito preučevanje konkretnega nasilnega vedenja mogoče le ob hkratnem upoštevanju emocionalnih prvin.²⁴ Nasilno vedenje kaže

²² Prazniki so praviloma čustveno izrazito stresni. Nekateri strukturne omejitve in prisile so (oz. se samo zdijo) takrat začasno suspendirane (večini npr. ni treba na delo), zato pa se pojavijo nova bremena. Ljudje so takrat bodisi bolj sami in osamljeni bodisi več in bolj intenzivno skupaj (pri tem pa lahko prav tako osamljeni!), vsak s svojimi potencialno vnetljivimi »čustvenimi briketi«, hkrati pa obremenjeni z družbeno posredovanimi ideali družinskega življenja ob praznikih. Med prazniki je tudi več časa za osebne bilance preteklega obdobja, ki so za večino neugodne. In tako naprej. Skratka, zdi se, da se med prazniki strukturno nasilje kritičnemu očesu še posebej izkristalizira.

²³ »Vsakdanjik in praznik« je popularna oddaja na slovenski nacionalni televiziji.

²⁴ Znotraj kriminologije so čustvene razsežnosti nasilnih vedenj zanemarljive (ukvarjanje z emocionalnostjo zasledimo le pri fenomenološko-eksistencialističnih perspektivah, npr. Matza, 1964, Samenow in Yochelson, 1976, Katz, 1988), kar je po mojem mnenju v bolečem nesorazmerju z njihovo veliko pomembnostjo za razumevanje medosebnega nasilja.

razumeti kot člen v verigi (krožne²⁵) emocionalne reakcije. Moje razumevanje najširšega »emocionalnega konteksta« (prim. Miliwojević, 1999: 28-29) nasilnega vedenja je: subjekt v skladu s svojim »psihološkim referentnim okvirom«²⁶ oceni (lahko tudi nezavedno), da določena situacija nudi priložnost za potrditev neke njegove vrednote oz. da je v situaciji neka njegova vrednota ogrožena. Nasilno vedenje (tako kot vsako drugo čustveno obarvano vedenje) izhaja iz subjektove presoje, da je takšno vedenje najboljši izbor za uresničitev, potrditev neke njegove vrednote in – na drugi strani – za zmanjšanje ogroženosti neke vrednote. Subjektu se zdi logičen in legitim način reagiranja na »stimulusno situacijo«, ki bo znotraj njegove (bolj ali manj reflektirane oz. ozaveščene) logike najverjetneje zmanjšal ogrožanje oz. povečal uveljavitev nekih njegovih vrednot. Namera je vedno pozitivna v smislu, da nasilno vedenje kot (ne nujni!) »output« emocionalne reakcije v sebi vedno nosi težnjo po adaptaciji,²⁷ npr. po ponovni vzpostavitvi avtorstva nad svojim življenjem. Resnična adaptacija pa v vrednostni optiki, ki jo na tem mestu zagovarjam, predpostavlja tudi socialno oz. moralno sprejemljivost vedenja, ta pa pri nasilnem vedenju seveda umanjka, tako da je rezultat nasilja nad drugim praviloma še večja subjektova emocionalna in socialna neadaptiranost.

Vse zgoraj našete emocije²⁸ se lahko izrazijo v nasilnem vedenju (ni pa nujno). Tveganje za nasilno vedenje je v veliki meri odvisno od naše čustvene refleksivnosti ali pismenosti, bi lahko rekli. Posameznik, ki se zaveda svojih čustev in sprejema odgovornost²⁹ zanje, jih lahko po potrebi tudi korigira, in sicer tako, da je njihovo doživljanje in izražanje čim bolj učinkovito in socialno ter moralno sprejemljivo. Emocionalna opismenjenost pa

²⁵ Konceptualizacijo »krožne emocionalne reakcije« je razvil Miliwojević (1999: 37-51), ki čustvo definira kot »reakcijo subjekta na stimulus, katerega ocenjuje kot pomembnega in ki visceralno, motorično, motivacijsko in mentalno pripravlja subjekta za adaptivno aktivnost« (prav tam: 15).

²⁶ V transakcijski analizi (Eric Berne) pod pojmom »referentni okvir« razumejo sistem kodov, prepričan, definicij, s katerimi razlagamo sebe, druge in svet (glej Shiff, 1971). Pojem »referentni okvir« je podoben pojmu »habitus« (Bourdieu po Kanduč, 1999: 191), ki je – v neprekinjenem procesu socializacije – strukturirana struktura, ki strukturira posameznikove spoznavne procese, vrednotenja in vedenjske strategije.

²⁷ Cilj vsakega čustvenega odziva je prilagoditev na pomembno (emocionalno) neravnovesje, ki ga je povzročila subjektova specifična mentalna obdelava stimulusne situacije (glej Miliwojević, 1999: 34).

²⁸ Nasilnosti pa ne smemo povezovati zgolj z neprijetnimi čustvi. Angažiranje v nasilnem vedenju je lahko »nasledek« tudi prijetnih emocij, obenem pa je pogosto privlačno in vznemirljivo doživetje, polno prijetnih čustvenih odtenkov (glej npr. Katz, 1988).

²⁹ Odgovornost za svoja čustva vsebuje priznavanje dejstva, da so vse zunanje »objektivne« pobude le stimulusi, ki ne morejo neposredno povzročiti subjektivnega emocionalnega odziva, saj je le-ta v pristojnosti subjekta samega. Gre za interakcionistično predpostavko, da je za emocionalni odziv bistvena simbolizacija (pripisovanje pomena in pomembnosti) objektivnih dražljajev oz. zunanjega in notranjega sveta.

ni zadostno jamstvo za nenasilje. Potrebna je tudi zavezanost vrednostnemu sistemu, ki ne dopušča nasilja v medsebojnih odnosih, hkrati pa je treba imeti resurse (osebnostne, socialne, ekonomske) za doseganje zelenega na nenasilen način.

Emocionalno in moralno osveščeni ljudje, ki so nepogrešljiva predpostavka nenasilnih medosebnih odnosov, so »nočna mora« za sodobni družbeni sistem (oz. njegove elite), saj so takšni v sistemu najbolj prevratniški. Podobna grožnja je tudi človekova ljubezen do sebe, zato v družbi obstaja težnja, da se tak odnos do sebe negativno označuje kot egocentrizem, hkrati pa se krepi razvoj »socialno perverznih emocij«, ³⁰ kot sta prezir in sovraštvo do sebe.

Človek, ki danes poskuša biti čimbolj skladen s kapitalističnim duhom časa, je nujno nevaren, nasilen in nemoralen. Kamorkoli se obrne, tepta človeško dostojanstvo oz. človekove pravice, tako v razmerju do drugih kot v odnosu do sebe. Če želimo manj nasilja v medosebnih odnosih, moramo zato nenehno drezati v strukturne določilnice nasilnih odnosov oz. si prizadevati za strukturne pogoje boljših medosebnih odnosov. Tukaj je urnostna misel Špele Razpotnik (2004: 248), ki pravi, da je »to, kakšno nasilje in koliko ga bomo v neki družbi imeli, v veliki meri odvisno od tega, na kakšen način si uredimo naše sobivanje.« Prepričan sem, da je treba predvsem politično in pravno ukrotiti kapitalistični³¹ ekonomski sistem ter ga nadomestiti z nekapitalističnim, ki bo usmerjen v služenje vsem ljudem in bo bolj »zeleno pobarvan«. ³² Veljavni sistem ni namreč nikakršna neizogibna usoda, temveč politična izbira. »Ne moremo« je v primeru govora o počlovečenju kapitala vedno potrebno razumeti kot »nočemo«. Kapitalizem kaže sistematično sramotiti, ga razkrinkavati, da funkcionira na nemoralen način. Iz kritične perspektive se mi zdi najpomembnejše spraševanje o tem, do kakšne družbe imamo kot ljudje pravico oz. kako razvijati (ekonomsko, socialno, politično) pravičnejšo družbo. Tovrstna refleksija mora biti v službi vrednostnega sistema, ki ga želimo uveljaviti. Eno najvrednejših vodil za kritično kriminologijo je v tem smislu »kategorični imperativ«, ki zahteva spreminjanje vseh razmer, v katerih je človek ponižano, podjarmljeno, zapuščeno, zaničevano bitje (Marx po Kaufmann, 1998: 97), izhaja pa iz etike človekovih pravic in dolžnosti, katere bistvo kaže videti (kot sugerira Kanduč, 1999: 34) v zagotavljanju uresničljivih pogojev za samodoločeno delovanje slehernega.

³⁰ »Socialno perverzne emocije« je mogoče povezati z odtujenostjo človeka v sodobni civilizaciji. (Glej Milivojevič, 1999: 357).

³¹ Radikalna kriminologija pripisuje kapitalističnemu ekonomskemu sistemu vlogo glavnega generatorja družbenih nasprotij in protislovij (glej Kanduč, 1999: 14).

³² Okolju prijaznejši.

Zaključek

Ko se pri utemeljevanju stališč poslužujemo človekovih pravic in dolžnosti, vedno predpostavljamo zgodovinsko-specifično (torej ne univerzalno) vsebino tega obrazca (glej Kaufmann, 1998: 225). Da bi bila vsebina, ki jo – »opolnomočen« z »referenčnimi družabniki«³³ – na tem mestu poskušam vdahniti ideji človekovih pravic, še bolj razvidna, naj napišem še naslednje: vse ljudi je treba obraniti pred nesrečo (Kaufmannov »negativni utilitarizem«, ibidem: 259), ki jo kaže razumeti kot pomanjkanje pogojev za samostojno opredeljeno in človeka dostojno življenje. Med nujnimi pogoji so vsekakor dejansko lastništvo v razmerju do sebe,³⁴ prosti čas,³⁵ energija, zdravje, bivališče, enakopravna udeležba pri razdelitvi dobrin in bremen sodobne civilizacije,³⁶ človeška solidarnost,³⁷ sočutje in odgovornost (do sebe, soljudi in narave).³⁸ Šele v taki optiki dobi ideja pravne države in demokracije zame pravi smisel oz. vrednost.

Razmišljanje o nasilnih medosebnih odnosih v postmoderni kulturi naj bi bilo vedno tudi samokritični premislek. Trdno sem prepričan, da bi lahko bili še veliko bolj samostojni v mišljenju, čustvovanju in delovanju ter mnogo bolj človečni oz. nenasilni v razmerju do sebe, drugih in okolja.³⁹ Lahko bi si kulturno izborili več avtorstva pri interpretaciji realnosti, v kateri živimo. Za začetek bi lahko bili bolj sumničavi do vseh samoumevnosti, nezaupljivi pa naj bi bili tudi do svojih motivov po spreminjanju sveta, ki jih kaže nenehno kritično pretresati.

Obstaja nevarnost, da bomo vedno manj sposobni prepoznavati nasilne družbene strukture in nasilne medosebne odno-

³³ Mislim na avtorje, ki jih v prispevku povzemam oz. vpletam v tekst.

³⁴ Recimo v duhu »osvobajajočega postmodernizma« (glej Kanduč, 1999: 281), ki zagovarja boj zoper vsakršno nadvlado in zatiranje človeka.

³⁵ Prosti čas bi se drastično povečal, če bi se heteronomno delo skrčilo na nujni minimum (zato moliti za manj dela, ne pa »ora et labora«!).

³⁶ Kriminologija naj bi bila zavezana ideji enakosti na ravni bogastva in moči, lastnine ter življenjskih opcij (Taylor et al. 1973: 281). Elementarni pogoji za avtonomno življenje so temeljna pravica vsakega človeka, kar pa je v nasprotju z veljavnimi lastninskimi razmerji (to je vedel že Robin Hood).

³⁷ Z vidika radikalno humanistične (mirotvorne) kriminološke smeri (npr. Quinney, 1991) je nujni pogoj nenasilnega sobivanja v družbi osebno ozaveščanje ljudi, da smo neločljivo povezani s soljudmi. Iz tega lahko izpeljemo, da drugim ne moremo škoditi, ne da bi hkrati škodili sebi, smiselno isto pa velja za delanje dobrega.

³⁸ Za etiko družbene solidarnosti, odgovornosti, človekovih pravic in skrbi za temeljno blaginjo v funkciji posameznikove avtonomije se znotraj kriminologije poudarjeno zavzemajo abolicionisti (glej Cohen, 1985: 100-101).

³⁹ Ne pozabimo, da so prevladujoče oblike sebstva v poznomoderni družbi zgodovinsko naključne! (Kanduč, 1999: 239).

se, saj se bodo tako normalizirali in naturalizirali, da jih nihče ne bo več problematiziral. Če bo kapital ostal naš kapitan, se bo to, kar danes opredeljujemo kot temeljne človekove pravice, zelo verjetno postopoma in skoraj neopazno radikalno omejilo. S povečevanjem nasilja nad nami pa bo vedno več gnojila tudi za nasilnost med nami, torej v naših vsakodnevnih medsebojnih odnosih. Hvala bogu, da vedno več ljudi spoznava, da ne moremo biti hkrati zagovorniki manj nasilnih medosebnih razmerij in kapitalistične opcije (ne nuje!).

Iz prispevka veje radikalen duh, kar odlično sovпада z Goethejevo zahtevo, da moramo odločno (on pravi celo grobo) nastopiti, ko čutimo, da je pravica na naši strani (glej Radbruch, 2001: 137). Za manj nasilja med nami in nad nami ne vidim druge možnosti kot neizprosno kolektivno kulturno zagovorništvo in individualno zavzemanje za uveljavljanje vrednot, ki sem jih na tem mestu razgrnil (beri: položil na srce).

Memento mori.

Literatura

1. Becker, H.S. (1963). **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**. The Free Press, New York.
2. Caufeld, S., Wonders, N. (1994). Gender and Justice: Feminist Contributions to Criminology. V: G. Barak (ed.), **Varieties of Criminology: Readings from a Dynamic Discipline**. Praeger, Westport, str. 213-230.
3. Cohen, S. (1985). **Visions of Social Control**. Polity Press, Cambridge.
4. Dekleva, B. (2004). Nasilni odzivi mladih v socialnem kontekstu. V: Anžič, A., Meško, G., Plazar, J. (ur.). **Mladoletniško nasilje**. Zbornik razprav, Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Ljubljana, s. 59-68.
5. Durkheim, E. (1969). Anomie and Suicide. V: L.A. Coser, B. Rosenberg (eds.). **Sociological Theory: A book of Readings**, Macmillan, New York, str. 523-531.
6. Henry, S., Milovanovic, D. (1994). The Constitution of Constitutive Criminology: A Postmodern Approach to Criminological Theory. V: D. Nelken (ed.), **The Future of Criminology**. Sage, London, str. 110-133.
7. Janković, I., Pešić, V. (1981). **Društvene deviacije** (Kritika socialne patologije). Naučna knjiga, Beograd.
8. Kanduč, Z. (1999). **(Stran)poti vede o (stran)poteh**. Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti, Ljubljana.
9. Kanduč, Z. (2003). **Onkraj zločina in kazni**. Študentska založba, Ljubljana.
10. Katz, J. (1988). **Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil**. Basic Books, New York.
11. Kaufmann, A. (1998). **Uvod v filozofijo prava**. Cankarjeva založba, Ljubljana.
12. Marsh, P. (1987). **The rules of disorder**. Routledge & Kegan Paul, London, New York.
13. Matza, D. (1964). **Delinquency and Drift**. John Wiley, New York.
14. Milivojević, Z. (1999). **Emocije – psihoterapija i razumevanje emocija**. Prometej, Novi Sad.
15. Muršič, M. (2002). Družbena konstrukcija emocionalnega ozadja nasilnega vedenja. **Socialna pedagogika**, let.6, št. 2 (junij 2002), str. 155-182.
16. Muršič, M. (2004). Nasilno vedenje v medosebnih odnosih – emocionalni vidik. V: Meško, G. (ur.), **Preprečevanje kriminalitete: teorija, praksa in dileme**. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, str. 429-441.
17. Quinney, R. (1991). **Oneness of All: The Mystical Nature**. V: MacLean, B.D., Milovanovic, H. (eds.). **Directions in Critical Criminology**. The Collective Press, Vancouver, str. 113-118.
18. Radbruch, G. (2001). **Filozofija prava**. Cankarjeva založba, Ljubljana.
19. Razpotnik, Š. (2004). Nasilje in potomci priseljencev. V: Anžič, A., Meško, G., Plazar, J. (ur.). **Mladoletniško nasilje**. Zbornik razprav, Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Ljubljana, s. 247-256.
20. Samenow, S.E., Yochelson, S. (1976). **The Criminal Personality: A Profile for Change**. Jason Aronson, New York.
21. Schwendinger, J., Schwendinger, H. (1975). Defenders of Order or Guardians of Human rights? V: Taylor et al. (eds.), **Critical Criminology**. Routledge and Kegan Paul, London, str. 113-146.
22. Shiff, S. (1971). Passivity. **TA Journal**, 1,1, 1971, str. 71-78.
23. Taylor, I., Walton, P., Young, Y. (1973). **The New Criminology: For a Social Theory of Deviance**. Routledge & Kegan Paul, London.

Definition of violence in contemporary interpersonal relationships

Mitja Muršič, Graduated Social Pedagogue, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The contribution is a paper delivered at a conference organised on the occasion of the 50th anniversary of the Institute of Criminology at the Faculty of Law, in which the author discussed the social construction of violence in direct («face to face») interpersonal relationships, taking place in the contemporary everyday life. According to the author, any definition of violence is possible only and exclusively within the frame of a given system of values, i.e., based on a specific social and historical (and for this reason not absolute or universal) assessment and attribution of what is and what should be. He reflects on the impact of the social context, social structures and processes on behaviour in direct interpersonal relationships and pleads for collective (but also individual) cultural efforts aimed at reaching better (less violent) systemic possibilities of interpersonal relationships. They should be maintained on terms of self-respect and respect for the other as a person – as a subject of human rights and freedoms at all levels of social life. Since everyday »victimization of the subject« is immanent to conditions of contemporary life, the author suggests a radical change of rules of the (globalised) game or the making of more human macro and micro arrangements which should be done in the not-too-distant future.

Key words: interpersonal violence, emotional aspect of violence, structural violence

UDC 316.647.3: 316.47/.48